

14. JAUSTUKAS

14.1. JAUSTUKŲ REIKŠMĖ

Jaustukai – žodžiai, rodantys žmogaus emocines reakcijas, valios aktus ar paskatas. Jų savitumas paaiškėja, palyginus su savarankiškais kalbos dalimis, reiškiančiomis daiktus, ypatybes, veiksmus, aplinkybes. Pvz., garsų samplaika *saulė* reiškia dangaus šviesulį, o *ką* reiškia garsų samplaikos *oi! ach! och! ak! mmm..., brr..., fui!?* Tai garsai, tariami išsigandus, susijaudinus, pasipiktinus.

Jaustukai reiškia į kalbos kontekstą įkomponuotus jausminius garsus ar garsų junginius. Jie neskaidūs, nekaitomi ir vartojami priklausomai nuo nuotaikos, kuri formuoja viso sakinio intonaciją, o drauge ir paties jaustuko reikšmę. Todėl tas pats garsas atitinkamame kontekste, išstartas tam tikra intonacija, gali reikšti pasipiktinimą, įsižeidimą, sielvartą, priekaištą, piktą ar gerą linkėjimą ir t. t.: *Ak, tu paršo koja! – riktėlėjo įsižeidęs.* (V. K.) *Ak tai tu taip! – sušuko jisai ir kaip iešmu durtas pašoko iš vietos.* (V. K.) *Ak, iš kokio okeano grandinėmis atžvangat?* (E. M.) *Ak, koks svaiginantis, nesulaikomas šitas gyvenimo šokis!* (Alf. M.) *Ak, bėgo nuo kalno, nuo namo prie namo vieškelio juosta balta.* (Alf. M.) *Ak, kokia naktis!* (V.)

Antra vertus, intonacija suartina skirtingų ištiktukų reikšmes iki sinonimų: a) *a, e, é* reiškia nuolaidą, nusivylimą: *A, nėra geresnio, nereikia ir tokio.* (ž.) *E, nedavė ir nereikia.* (ž.) *É, paskutinės atostogos! Mane gal išventins, o ji išteka.* (V. M.-P.); b) *ai, oi, vai* vartojami grasinant: *Ai, gailėsies tu dar savo jaunų dienelių.* (ž.) *Vai verksi tu savo pinigų.* (V. K.) *Oi gausi tu nuo šeiminko, oi gausi! – pažadėjo ir ji.* (J. Blt.); c) daugybė jaustukų reiškia pasigėrėjimą, pasididžiavimą: *Ai, koks gražus buvo tada pavasaris!* (ž.) *Och! Koks didelis vyras užaugo!* (ž.) *Ai, skaistus veidelis!* (ž.) *Ai siaudžia gražiai miškas.* (A. B.) *O! Kad miegojau, tai miegojau!* (ž.) *Ot, vyras! Tai mylėti tokį!* (ž.)

Pagal vartojimą jaustukus galima sugrupuoti į dvi grupes: 1) kalbos ženklus, rodančius nevalingą reakciją, pajutus skausmą, baimę, išgirdus netikėtą džiaugsmingą ar liūdną žinią; 2) į sąmoningai vartojamus jausmo ženklus. Jie rodo dėkingumą, pyktį, plūdimą, sveikinimą ir skiriasi nuo daiktavardžių tuo, kad nepavadina jausmo, o tiesiog su juo siejami. Jaustukai sakinio dalimis nėra, net ir būdami pagal formą panašūs į savarankiškas kalbos dalis: *Labadiena, Lukai, – pasisveikino daktaras.* (P. M.) *Tau ačiū, tėvyne, už kalbą. Tau ačiū už darbą. Už nuovargį ačiū.* (M. M.) *Ačiū, dėkui* galima pakeisti veiksmažodžiu *dėkoju*, kuris eis tariniu, tačiau dėl to jaustukas netampa savarankiška kalbos dalimi. Pvz., *dievaži* yra kilęs iš *Dievas žino* (veiksnyis ir tarinys), bet kilmės pamato galima šifruotė nekeičia jaustuko esmės.

14.2. JAUSTUKŲ STRUKTŪRA IR KILMĖ

Struktūra, kilmė ir reikšmė – neatskiriami dalykai. Paprastos struktūros jaustukus sudaro vienas garsas ar garsų samplaika. Sakomi jie vieną kartą ar kartojant: *à, ã, í, ý, ò, õ, ù, ũ; àà, éé, oõ; ahà, ehé, ohō, ohohō; ái, eĩ, oĩ, ói, uĩ; aiaĩ, eieĩ, ujuĩ; ajái, ajaũ, ojój; àk, àch, èk, èch; àt, èt, òt, òk; brrrĩ, hmĩ, hmĩ, mĩ; kàc kàc kàc; pùt pùt pùt; pulì pulì pulì* ir kt.

Taigi ir paprastųjų jaustukų struktūra nėra visai paprasta – jie gali būti vieniniai ir kartojami, bet sudėtingesnės struktūros jaustukai nėra tipiškai morfologinės darybos dariniai, turintys pamatiniu žodžiu besiremiančią reikšmę. Tai tik jausmo variacijų ženklai.

Jaustukai – dariniai, kilę iš sudėtingesnių emocinį atspalvį turinčių struktūrų. Žodžiui ar žodžių junginiui virstant jaustuku, nyksta jo pavadinamoji reikšmė ir išryškėja emocinė. Ką gi bendra turi jaustukai *diė, dievaž* su Dievu? Netgi ir *sudiė, sudiėv* ar *sudiėu* iš pradžių buvęs reikšminis linkėjimas „pasilikite su Dievu“, dabar paprastas atsisveikinimo žodis (ženklas).

Jaustukais virsta emocijingieji kreipiniai (daiktavardžio šauksmininkai): *Mirštu, – sužviegiau kiek tik turėdamas sveikatos, – Jėzau Marija, paleisk!* (J. Blt.) *Ir kaip, dievu liau, žmonės nepagalvoja apie savo amžiną gyvenimą.* (V. K.) *Ne, bro la u, aš niekus kalbu tik blaivas būdamas.* (V. K.)

Kaip jaustukai vartojami ir kiti linksniai be prielinksnių ir su prielinksniais. Tai dažniausiai plūstamieji žodžiai: *Perkūnas! Velniám! Galám! Vėlniá! Vėlnióp! Po vėlniū! Po galū! Po vėlniá! Po galaís! Po bāly!* Pvz.: *Nuėjo prie durų, išsišnyptė smarkiai. – Perkūnas... sloga kabinasi.* (J. P.) *Vėlnióp! Viskas baigta! Po baly! Aš nenoriu karalium būti.* (P. M.) *Po pypkių! Tai bent bus triukšmo senuose teismo rūmuose.* (P. M.)

Jaustukais virsta veiksmažodžių formos: *Eik, eik nepliauškus niekų! Išgrauš! Nieko negausi. Pašvilps! Gaidys kiaušini sudės!* (ž.) *Atsiprašau, kad taip negražiai pasielgiau. Prašom!*

Iš būdvardžių bei junginių su jais kilę sveikinimosi, linkėjimų jaustukai: *sveikas, lābas, labà dienà, lābas vākaras, labānakt, sveikas būk, viso gēro, saldžiū sapnū.*

Jausmažodžiai arba jaustukai yra žodžių samplaikos ir sąaugos: *Velniážin! Kad tavè! Tùščia jų! Šè tai tau! Šè tau kad nóri! Sveikas būk! Šimts griėbtų!*

Kai kurie jaustukai kildinami iš dalelių: *Ve! Jau sugrižai?* (ž.) *Ana! Taip ir pasakè.* (ž.) *Aha, su žemaičiu turiu pasikalbėti, – prisiminè pagaliau.* (V. K.)

Kompiuterinis lietuvių kalbos žinynas. Nuo morfologijos iki reikalų raštų, sudarė Petras Kniūkšta, Vilnius: Šviesa, 2004.